

MALTA ADASI'NDA TUTUKLU BULUNAN CENÜBİ GARBİ KAFKAS
HÜKÜMETİ ÜYELERİNİN FAHRETTİN BEY'E GÖNDERDİKLERİ
MEKTUPLAR

***

THE LETTERS WHICH ARE SENT TO FAHRETTİN BEY BY THE
MEMBERS OF SOUTHWEST CAUCASIA GOVERNMENT ARRESTED IN
MALTA ISLAND

Arş. Gör. Gürkan Fırat SAYLAN*

I.Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı Devleti'nin, savaş sonrasında İtilaf Devletleriyle imzaladığı Mondros Mütarekesi'yle, Elviye-i Selâse¹ adını verdiğimiz bölgede ızdıraplı günler başladı. Zira; Mütarekenin 7. Maddesine göre; İtilaf devletleri kendi emniyetlerini tehlikede gördükleri herhangi bir sevk-ül ceys² noktasını işgal etme hakkını ellerinde bulunduracaklar, 11. Madde'ye göre; İran'ın kuzeybatı bölgesindeki Osmanlı Ordusu³ harpten evvelki hudut gerisine çekilecek

* Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

- 1 Coğrafi bir ifade olan Elviye-i Selâse; Osmanlı Devleti döneminde, Kars, Ardahan ve Batum Sancaklarını ihtiva eden bölgeye verilen addır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra (diğer adıyla 93 Harbi) imza edilen Ayastefanos ve Berlin Antlaşmalarıyla; Elviye-i Selâse, Rusya'ya terk edilmiştir. Ayastefanos Antlaşması'nın 19. Maddesine göre; bu bölge, dört yüz milyon ruble savaş tazminatı olarak Rusya'ya verilmiştir. Bkz. Enver Ziya KARAL, **Osmanlı Tarihi, VIII, (Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri 1876-1907)**, Ankara, 1988, s.66; Nihat ERİM, **Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih, I**, Ankara, 1953, s.396-397. Berlin Antlaşması'nın 58. Maddesine göre ise; Kars, Ardahan, Oltu, Batum Sancakları Rusya'ya bırakılıyor. 60. Maddeye göre de; Ayastefanos Antlaşması'yla Rusya'ya verilen Eleşkirt Vadisi ile Bayezit Osmanlılara iade ediliyordu. (Fahir ARMAOĞLU, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, Ankara, 1997, s.527.)
- 2 Sevk-ül ceys; Askeri birliklerin hazır bulunması gereken yerleri kararlaştırıp, bu birlikleri oralara sevk etme işi. (Ferit DEVELLİOĞLU, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Ankara, 1999, s.946.)
- 3 Türk Ordusu 12 Şubat 1918'de Refahiye'den hareketle doğu taraflarında ileri harekâtına başlamış, (Kâzım KARABEKİR, **Kâzım Karabekir'in Kaleminden Doğu'nun Kurtuluşu (Erzincan ve Erzurum'un Kurtuluşu, Sarıkamış Kars ve Ötesi)**, (Haz. Enver Konukçu), Erzurum, 1990, s.64, 66.), 30 Nisan'da Elviye-i Selâse'nin tamamını ele geçirmiş, 15 Mayıs 1918'de Gümrü'ye, 25 Mayıs'ta Gence'ye, 15 Eylül'de Bakû'ye, 5 Ekim'de Derbent'e ve 8 Kasım'da da Demirhan'a ulaşmıştır. Bkz. Sinever Esin DAYI, **Elviye-i Selâse'de (Kars, Ardahan, Batum) Millî Teşkilatlanma**, Erzurum, 1997, s.52.

(ancak İtilaf Devletleri, bu duruma bölgede gerekli incelemeleri yaptıktan sonra karar vereceklerdi), 15. Madde'ye göre ise; Maveray-ı Kafkas Bölgesi'nin idaresi İtilaf Devletleri memurlarının emrine verilerek Bakû ve Batum İtilaf Devletleri tarafından işgal edilecekti⁴.

Böylece, Doğu Harekâtı'nu yapan ve Tebriz'e, Bakû'ye, Dağıstan'a kadar ulaşan ordumuz, Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları sonrası, Doğu Anadolu'da oluşturulan sınır çizgisinin gerisine çekilmeye başladı. İtilaf Devletlerinin bu şekilde hareket etmelerinin amacı; Elviye-i Selâse'nin milli sınırlar dışında kalmasını sağlayarak, bölgenin Ermenilerin eline geçmesini sağlamak idi⁵. Fakat, Anavatan'dan yıllarca ayrı kalmış, Ermeni mezalimini de yoğun bir şekilde görmüş olan bölge halkı, aynı acuları tekrar yaşamamak için bir araya gelerek 5 Kasım 1918'de merkezi Kars olan Kars Milli İslam Şûrâsı'nu kurdu⁶. Şûrâ, 1 Aralık 1918'de aldığı gizli bir kararla, Demokrat Cenübi Garbi Kafkas Hükümeti'ni kurmuş⁷, Hükümet, 17-18 Ocak 1919'da kuruluşunu resmen ilan etmiştir⁸.

Ancak bölgede oluşturulan bu Türk idaresinin varlığı yaklaşık olarak üç ay kadar sürmüş, 13 Nisan 1919'da hükümetin parlamentosunu dağıtıp, hükümet üyelerini tutuklayan İngilizler, Cenübi Garbi Kafkas Hükümeti'nin varlığına son vermişlerdir. Tutuklanan hükümet üyeleri şu isimlerden oluşuyordu⁹:

- 1-Hükümet Reisi Cihangiroğlu İbrahim Bey
- 2-Dahiliye Nazırı Ali Rıza Bey
- 3-Harbiye Nazırı Hasan Bey
- 4-İaşe Nazırı Yusuf Bey
- 5-Kars Valisi Mehmet Bey

4 Ali Fuat TÜRKGELEDİ, *Mondros ve Mudanya Mütarekeleri'nin Tarihi*, Ankara, 1948, s.70-73; ERİM, *Devletlerarası Hukuk...*, I, s.520-524.

5 Cem-Ender ARSLANOĞLU, *Kars Milli İslam Şûrâsı (5.11.1918-17.1.1919) ve Cenübi Garbi Kafkas Hükümeti Muvakkata-i Milliyesi (18.Ocak-13.Nisan.1919)*, İstanbul, 1986, s.79.

6 DAYI, *Elviye-i Selâse'de...*, s.289.

7 Yavuz ASLAN, "*Demokrat Cenübi Garbi Kafkas Cumhuriyeti*", *Toplumsal Tarih*, XII/67, İstanbul, 1995, s.39.

Hüseyin KÖYÇÜ, "*Oltu İslam Milli Komitesi, Kars Milli İslam Şûrâsı ve Cenübi Garbi Kafkas Hükümeti*", *Şenkaya Gazetesi*, 15 Eylül 1951, s.1.

9 Tevhidüddin Mamiloğlu Bey'in *El Yazması Hatıraları*, s.1; DAYI, *Elviye-i Selâse'de...*, s.149.

- 6-Telgraf Müdürü Muhlis Bey
- 7-Polis Müdürü Tevhidüddin Mamiloğlu
- 8-Muhacir Müdürü Stefanos Vafiadis
- 9-Adliye Nezareti Azasından Cihangiroğlu Aziz Bey
- 10-Kars Polis Komiseri Musa Bey
- 11-Rum Milletvekili Pavlo Camuşov
- 12-Parlamento Azasından Raçinski.

Hükümetin Hariciye Nazırı Fahrettin Bey ise; Erzurum'da bulunan XV.Kolordumuzdan yardım görmek, Anavatan'a bağlılığı sürdürmek¹⁰ Osmanlı Hükümeti ile icap eden görüşmeleri yapmak¹¹, hükümetin para ihtiyacını karşılamak, hükümetin istiklalini gerekli yerlere tebliğ etmek ve İstanbul'da bulunup, Paris Barış Konferansı'na gidecek murahhaslara para göndermek amacıyla¹², 29 Mart 1919'da kendisine verilen bir itimadname ile¹³ hükümet tarafından Erzurum'a gönderilmişti. Dolayısıyla Fahrettin Bey, bu liste içerisinde yer almamıştı. Tutuklanan hükümet üyeleri, meclis binasının önünde beklemekte olan kamyonlara doldurularak Kars'taki tren istasyonuna götürülmüşler¹⁴, buradan da trene bindirilerek Tiflis yoluyla Batum'a sevk edilmişlerdir¹⁵. 15 Nisan 1919 sabahı Batum'a getirilen hükümet üyeleri, yine aynı gün içerisinde İstanbul'a götürülmek üzere bir vapura bindirilmişlerdi¹⁶. 19 Nisan günü İstanbul'a ulaşan hükümet üyeleri, 45 gün sürecek olan tutukluluk günlerini geçirmek üzere, Arapyan Hanı'na yerleştirilmişlerdir¹⁷.

Zira, ülkenin sivil ve askeri aydınlarını birer bahaneyle yolları üzerinden kaldırmak isteyen İngilizler, Anadolu'nun diğer yerlerinde de, Ocak 1919'dan

10 M. Fahrettin KIRZIOĞLU, *Edebiyatımızda Kars*, İstanbul, 1958, s.148.

11 KÖYÇÜ, "Oltu İslam Milli Komitesi...", *Şenkaya Gazetesi*, 15 Ekim 1951, s.1.

12 DAYI, *Elviye-i Selâse'de...*, s.121.

13 *Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi*, Kutu No.76, Gömlek No.5, Belge No.5-1.

14 KÖYÇÜ, "Oltu İslam Milli Komitesi...", *Şenkaya*, 15 Mayıs 1952, s.1.

15 M. Fahrettin KIRZIOĞLU, "Karşı Kahramanlar", *VI, Kars Gazetesi*, 26 Ocak 1949, s.1.

16 MAMİLOĞLU, s.6.

17 *Cihangiroğlu İbrahim Bey'in El Yazması Hatıraları*, s.45.

**MALTA ADASI'NDA TUTUKLU BULUNAN CENÜBİ GARBİ
KAFKAS HÜKÜMETİ ÜYELERİNİN FAHRETTİN BEY'E
GÖNDERDİKLERİ MEKTUPLAR**

itibaren başlattıkları insan avında, ele geçirebildikleri kişileri, İstanbul'da bulunan Bekirağa Bölüğü ile Arapyan Hanı'nda bekletiyorlardı¹⁸.

Bu arada işgaller ve tutuklamalar devam ederken, 15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali ve beraberinde yaşanan olaylar, Türk kamuoyunun büyük tepkisine yol açmıştı. Halkın galeyana gelip, o sırada 250 tutuklusuyla büyük bir doluluk yaşayan Bekirağa Bölüğü kapılarına dayanmasından korkan İngilizler, hemen harekete geçerek tutukluları Malta Adası'na boşaltmaya karar verdi ve ilk sürgün kafilesi 28 Mayıs 1919 Salı günü yola çıkarıldı¹⁹.

Bu kfile içerisinde Cenübi Garbi Kafkas Hükümeti'nin de üyeleri bulunmaktaydı. İngilizler tarafından Arapyan Hanı'ndan çıkarılan hükümet üyeleri, 2 Haziran 1919'da Malta Adası'na götürüldüler²⁰. Malta'ya götürülen hükümet üyeleri, sürgün numaraları sırasına göre şu isimlerden oluşuyordu:

2713-Cihangiroğlu Aziz Bey

2714 Pavlo Çamuşov

2715 Cihangiroğlu Hasan Han

2716 Mehmet Bey Alibeyzade

2717 Cihangiroğlu İbrahim Bey

2720 Salahoğlu Musa Bey

2721 Yusuf oğlu Yusuf Bey

2722 Tevhidüddin Mamilof

2725 Simon Raçinski

2726 Stefanos Vafiadis

2727 Mehmetoğlu Muhlis Bey²¹.

Sabık hükümet üyeleri Malta Adası'na gönderilirken, Hükümetin Dahiliye Nazırı Ali Rıza Bey, XII.Tümen'in Kars'tan çekilirken mevki-i müstahkemdeki

18 Serpil SÜRMEİ, "Malta Sürgünlerinin Yurda Dönüşü", Atatürk Dergisi, III/4, Erzurum, Temmuz 2003, s.63.

19 SÜRMEİ, "Malta Sürgünlerinin Yurda Dönüşü"; s.64.

20 Bilal ŞİMŞİR, Malta Sürgünleri, Ankara, 1976, s.126.

21 ŞİMŞİR, Malta Sürgünleri, s.126-127.

telsiz istasyonunu yakması olayıyla ilgili kendisinden bilgi edinmek amacıyla tekrar Batum'a sevk edilmiş, dolayısıyla arkadaşları gibi Malta'ya götürülmemiştir²².

Hükümet üyeleri Malta'ya götürüldükten sonra, Malta Adası'nın Polvariste şehrinde bulunan Salvator Kalesi'ne yerleştirilmişlerdir²³. Böylelikle hükümet üyelerinin, 23 ay sürecek olan Malta'daki tutukluluk günleri başlamış oluyordu.

Ailelerinden, yurtlarından uzakta kalan, hükümet üyeleri, Malta'da buldukları günler içerisinde Erzurum'da bulunan Fahrettin Bey'le mektuplaşmışlar, merak ettikleri konular hakkında kendisinden malumat almışlardır²⁴. Bu mektuplardan tespit edebildiğimiz altı tanesinden üçü; Kars Valisi Mehmet Bey'e, Hükümet Başkanı Cihangiroğlu İbrahim Bey'e, Hükümetin Muhacir Müdürü Stefanos Vafiadis'e aitken, geriye kalan üç mektubu da hükümetin Harbiye Nazırı Hasan Bey kaleme almıştır. Hasan Bey, Fahrettin Bey'e gönderdiği mektupların ilkinde şöyle diyor:

"Malta Adası Fort Salvator Kalesi   Buradaki arkadaşlar da selam ve
29/306.335 (1919)   arzı ihtiram ederler.

Muhterem Efendim

Zâtı âlilerinizden infikâk eder etmez bizler on bir arkadaş birlikte olarak kemâl-i hürmetle İstanbul'a aldılar. İstanbul'da bir müddet eğlendikten sonra yine birlikte olarak bir vapurla Malta'da Salvator Kalesi'ne teşrif buyurduk. Şimdilik mezkûr kalenin mefrûş odaları dahilinde bulunuyoruz. Arkadaşlarla her gün zevk-i sefa etmekteyiz. Her işimiz yolunda olduğu gibi, benim mahbûshanedeki numaram da 2715'dir. Bunu bilip öğrendikten sonra mektub yazmak ve göndermek de zât-ı âlîniz için pek kolay olacaktır. Mektub yazmak zahmetini

22 Mehmet Sait DİLEK, **Ali Rıza Ataman Bey, (Cenûbi Garbi Kafkas Hükümeti Dahiliye Nazırı)**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2001, s.106.

23 CİHANGİROĞLU, s.47.

24 Fahrettin ERDOĞAN, **Türk Ellerde Hatıralarım**, Ankara, 1998, s.275.

ihtiyar buyurursanız bendelerini ilelebed medyûn-u şükrân etmiş olacağınıza şimdiden emin olabilirsiniz.

Evet, her şeyimiz yolunda dediysem de yalnız parasızlıktan dem çekmekte olduğumuzu arz etmeyi unutmuş olacaktım. Yahu bizim murahhaslardan Adil Efendi'ye vermiş ve göndermiş olduğunuz paralar ne oldu? Bunlar İstanbul'da böyle bir vaziyet ve sıkıntıda olduğumuzu bilmiş ve görmüş oldukları halde hiçbir para vermediler²⁵. İşte bizlerde bu ve bunun gibi dostlar sayesinde buralarda parasızlıktan sefalet çekmekteyiz. İşte sulh oldu ve bugünde bayramın birinci günüdür. Biz marul-arz vaziyette bulunuyoruz. İnşallah karîben serbest bırakılır ve yine oralara gelir sizlerle yüzyüze görüşmek nasib olacak ve olacaktır. Acaba o zaman nasıl görüşeceğimizi şimdilik kestirmek zât-ı âlilerinizin miyâr-ı irfânuna ancak havâle etmekle iktifâ ederim. Bâki beka-yı muhabbet, samimiyet, saâdet ve muvaffakiyetinizle lâtife olarak yazmış olduğum arızamda husule gelen hatâyâtıma nazar-ı afv ile mestûrunu çok selamlarla diğer arkadaşların cümlesine selam ve arz-ı hürmet ederim.

Karşılı Hasan²⁶.

25 Hükümet tarafından Erzurum'a gönderildiğini belirttiğimiz Fahrettin Bey, şehre gelişinin ilk günlerinde İstanbul'dan gelen Teğmen Adil isminde bir subayla tanışmıştı. Bu şahıs, İstanbul'da bulunan Karşılılar Cemiyeti'nin Başkanı Ahmet Zülküfl Paşa'dan ve İstanbul'daki hükümet murahhaslarından getirdiği birkaç mektubu Fahrettin Bey'e verdi. (İstanbul'da Ahmet Zülküfl Paşa ile Ardahanlı Behçet Bey tarafından 19 Ocak 1919'da kurulan Karşılılar Cemiyeti, Cenûbi Garbi Kafkas Hükümeti ile ortak hareket ediyor, hükümeti tanııp haklı mücadelesini anlatmak için faaliyette bulunuyordu. Hükümet ise bu cemiyet vasıtasıyla; propaganda yapıp, Osmanlı Hükümeti ile temas kurmaya çalışıyordu. Bkz. DAYI, *Elviye-i Selâse'de...*, s.126-127.) Bu mektuplarda; murahhaslar parasızlıktan bahsediyorlardı. Bunun üzerine, İstanbul'daki murahhaslardan Ali ve Asaf Beylere para gönderme çarelerini düşünen Fahrettin Bey, o sıralarda Osmanlı Devleti'nin posta işlerindeki aksaklıklar, yüzünden, murahhaslara gönderilecek parayı Teğmen Adil Bey ile ulaştırmaya karar vermişti. Fahrettin Bey, bu amaçla, 200 lira yol masrafını karşılama, 1.000 liraşını da murahhaslara vermesi için 1.200 lirayı Adil Bey'e teslim etmişti. Fahrettin Bey daha sonra, Erzurum Defterdarlığı'na giderek, murahhasların İstanbul Maliyesi'nden alabilecekleri şekilde, defterdarlığa 4.000 lira daha yatırmıştı. (ERDOĞAN, *Türk Elllerinde...*, s.251-252.) Hükümet üyelerinin İstanbul'da tutuklu olarak bulunurken parasız kalmaları üzerine, Fahrettin Bey, İbrahim Bey'le temas kurarak, daha önce İstanbul'daki murahhaslara gönderilen 4.000 lira ile Adil Bey'e verilen 1.200 liranın kendilerinden alınarak hükümet üyeleri arasında paylaşılmasını istedi. (Murat KÜÇÜKÜĞURLU, *Cihangiroğlu İbrahim Bey*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2000, s.157-158.) Fakat bu çaba bir sonuç vermedi. Zira, Ali ve Asaf Beyler, hükümet üyelerinin yanlarına uğramamışlar, hatta Adil Bey, hükümet üyelerini kurtarmak için kendilerinden bin lira da para istemişti. (CİHANGİROĞLU, s.44-45.)

26 TİTE Arşivi, K.N.76, G.N.50, B.N.50-5.

Malta'dan gönderilen bir diğer mektup; Cenûbi Garbi Kafkas Hükümeti'nin Kars Valisi Mehmet Bey'e aittir. Mehmet Bey, hükümetin diğer üyeleriyle birlikte İngilizler tarafından tutuklandığı zaman yaşlı annesi ve beş çocuğu da sahipsiz kalmıştı²⁷. Kendisi, Malta'ya getirildikten sonra, kimsesiz kalan çocuklarına tekrar kavuşabilmek için 16 Ekim 1919'da İngiliz makamlarına verdiği dilekçe ile şöyle yardım istiyordu:

"İki ay önce İngiliz Hükümeti'ne bir dilekçe verdim. Beş küçük yavrum yüzünden serbest bırakılmamı rica ettim. Çünkü Kağızman'da tutuklandığım günden beri yavrularım yabancılar arasında anasız, babasız kaldılar. Bakacak kimseleri, hiçbir geçim kaynakları yok.

Bu dilekçeme bir cevap verilmedi.

Tutsaklığımdan beri yapayalnız olan küçük yavrularımdan hiçbir haber almadım. Şimdi yine İngiliz Hükümeti'ne başvuruyor, aklıktan ölecek günahsız yavrularımın yardımına yetişebilmem için serbest bırakılmamı insanlık adına yalvarıyorum."²⁸

Yüreği acılı bu babanın feryadına İngilizler, kayıtsız kalmışlar, hatta "hiçbir işlem yapılmayacaktır" diye karar vermişlerdir²⁹. Ancak İngilizler gibi merhamet yoksunu olmayan Kâzım Karabekir Paşa, babalarından ayrı kalan bu beş çocuğu koruması altına almış, onları Erzurum'a getirerek bir eve yerleşmiştir³⁰. Aşağıda vereceğimiz mektuptan da anlaşılacağı gibi, Mehmet Bey'in çocuklarıyla, Fahrettin Bey de ilgilenmişti. Bu haberleri alan Mehmet Bey, 11 Mart 1920 tarihli mektubunda Fahrettin Bey'e şöyle sesleniyordu:

"Muhterem Kardeşim Fahreddin Beğefendi

Evvela arz-ı tekrimat eyler ve hatırı alilerinizi kemal-i iştihak-ı istifsâr eylerim. Bizim hâne hakkında verdiğiniz malûmât bendenizi son derece zat-ı alinize minnettâr kılmıştır. Asâletinize, necâbetinize azim teşekkürler olunur. Malûm-u âlîiniz çocuklarım henüz yetişmekte olduklarından, dünyadan

27 ERDOĞAN, *Türk Elleri...*, s.262.

28 ŞİMŞİR, *Malta Sürgünleri*, s.360.

29 ŞİMŞİR, *Malta Sürgünleri*, s.360-361.

30 ERDOĞAN, *Türk Elleri...*, s.262.

bihâberdirler. Siz iseniz, bendenizin yerine kaim olduğunuzdan, o zavallıları terbiye ve talim hususunda da lazım gelen vesâyâ ve nesayih-i pederâne kendilerine telkin edeceğinizi imanım gibi bilirim.

Beğefendi, çocuklarımın kahvehânelerde, sokaklarda terbiyesiz adamlarla görüşmelerine müsâade etmediğinizi pekâlâ bilirim. İnşallah yakında tahlisi girîbân edüb hâkpâyinizle teşerrüf edeceğim. Size ne suretle ifâ-yı teşekkür edeceğim acizim. Var olunuz. İnşallah siz de maksadınıza erersiniz. Arkadaşlarımızdan İslâm Beğ'in vaka-i şehâdeti bizi dilhûn etmiştir³¹. Cenâbı Hâk bakîlere ömrü afiyet, ihsan buyursun. Hepimiz bu yolun yolcusuyuz. Cenâbı Vâcib-ül Vücûd akibetimizi hayırlara tebdîl eylesün. Amin. Bâki nevcan nazik kemâkân devam ve istikrârı aksa-yı emelimdir iki gözüm kardeşim. Arkadaşlarımızdan Ali Rıza Beğ'e, Bekir Beğ'e vesair bizi sorup sual edenlere arz-ı tekrimât ve selam-ı hususî eylerim efendim hazretleri.

Kars Valisi Esbâkı

Mehmed Beğ".

(İmza)³²

Malta'dan Fahrettin Bey'e yazılan mektuplar devam ediyordu. Hasan Bey, Fahrettin Bey'e bir mektup daha gönderdi. Şöyle diyordu:

31 Kadioğlu Arslan Bey, 23 Temmuz 1919'da toplanan Erzurum Kongresi'ne katılmak için Kağızman'dan delege olarak seçilmişti. (M. Fahrettin KIRZIOĞLU, **Bütünöyle Erzurum Kongresi**, Ankara, 1993, s.229.) O dönemlerde Elviye-i Selâse'de, İngilizler tarafından bölgeye getirilen Ermeniler ile bölge Türkleri arasında silahlı mücadele olduğundan, Kadioğlu Arslan Bey, kongreye katılmak için hasta olan eşini muayene ettirmek bahanesiyle yola çıkmış, (KIRZIOĞLU, "Karlı Kahramanlar IV, Kağızmanlı Kadioğlu Arslan Beğ", **Kars Gazetesi**, 22 Ocak 1949, Sayı:1965, s.1.) ancak, Berne yakınlarında Ermeniler tarafından katledildiğinden dolayı, kendisi kongreye iştirak edememiştir. (335 Senesi Temmuz Ayı Zarfında Kafkasya'da İslamlara Karşı İcra Olunduğu Haber Alınan Ermeni Mezalimi, Osmanlı Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi, İstanbul, 1919, s.4.)

32 TİTE Arşivi, K.N.76, G.N.50, B.N.50-2.

"Malta Polvariste Apartmanı'ndan

11.03.336 (1920)

Bih
Huzura;

Ruhum, vatandaşım, merhaba!

Tarihin yazacağı mukaddes bir yoldan henüz bir sene oluyor ki, bizler gibi arkadaşlarımdan yalnız bir zât-ı âlilerinizden dünkü Çarşamba günü 10.3.36 tarihinde 18.12.35 tarih ve sevimli imzanızla da nihayet bulmuş lütüfnâmenizi kemâl-i fahr ile almış olabildim. Meâlinden hele ailelerimizin refâh ve saâdetlerinden ayrıca memnûn olmuş ise de bundan akdem de gazetelerde okumak suretiyle müteessir olduğumuz rüfekâmızdan Ahmed ve Arslan Beğ'le karısının bir suretle vefatlarını da yazmış olduğunuzdan mütevellid yaralarımızı tazelediğinizi de mââlesef arz eder ve bütün eviddâ ve ahbâbımızın bu suretle mumâileyhimânun vefatlarından teessürlerine şimdilik buradan teessürât-ı kalbiyemle iştirâk eder ve beyan-ı taziyet eylerim.

Arkadaş! Muazzez yurdumuzdan ayrılarak Malta'ya girdiğimiz bu bir seneyi hatırlar ve hatırlattığınız dolayısıyla henüz bir mektuba da nâil edebildiğinizden ân-samimül-kalb teşekkür ederim. Bunu tarihin zekredeceğini de ilave ediyorsunuz! Olabilir bir mazidir yani geçmiştir. Fakat şimdi bulunduğumuz bir bu halimize de atf-ı nazar buyurmanız ehkâm-ı âmâlimdir. Çünkü parasızlık yüzünden dilenmek derecelerine kadar vardırılmış, isimlerini selamladığınız bu vatandaşlarınızı da tarih gibi hatırlamanızı min-gayr-i haddin hatırlatırım. Ve sizler gibi böyle sevgili ahbâblarımızdan bir senede bir mektup alırsak hangi tarih ve vakitte yazacağını düşünemiyoruz. Ve yalnız o namussuz Adil'e kaptırdığımız paralarla, İstanbul'da iken yanımıza bile gelmeye tenezzül etmemiş o alçak Ali ve Asaf Beğlerin de bu hallerini acaba tarih okutacak mıdır?

Mâlûmunuzdur ki, vatanına hem meslek ve cinse hizmet etmek herkesin borcu münasebetiyle böyle hâl ve bir zamanda tarihten bahsetmek bizler için geri ise (okunamadı) Cenâb-ı Hâk an-ı müstakbelde ve pek yakında sizler gibi rüfekâmla görüşmeyi nasip ve müyesser eylesin amin. Ve sizlerin de bu uğurdaki duanızı beklerim. Muhterem Rasim Beğ'le, Çerkes Bekir Beğ'e kalbi hürmetlerle selamlar eder olduğumu lütfen tebliğ buyurmanızı rica eylerim.

**MALTA ADASI'NDA TUTUKLU BULUNAN CENÛBÎ GARBÎ
KAFKAS HÛKÛMETİ ÜYELERİNİN FAHRETTİN BEY'E
GÖNDERDİKLERİ MEKTUPLAR**

Bulduğumuz binadan da bir nebze arz edeceğim. Polvariste Apartmanı denize nazır üç katlı ve otuz dairesi ile muhteşem bir bahçesi vardır. Yemek içmekle beraber bahçemizdeki nefesimiz ve bizlere ayrılmış iki dairedeki rahat ve istirahatımız fevkalâde ise de yalnız parasızlıktan zahmet çekmekte olduğumuzu tekrar arz ederim. Ayrıca hafta başlarında sırayla Malta dahilini de gezip görüyoruz. İlla para diyoruz. Cümle rüfekâ bilmukâbele arz-ı selam eder, bendeniz de ayrıca ellerinizden sıkar çok çok selamlarımla istirahatımın kabulünü dilerim. Çok çok mektuplarınızla muâvenetlerinize intizâr ederim eyvallah. Efendim.

Karşılı Cihangirzade Hasan³³.

Görünen o ki; hükümet üyelerinin İstanbul'daki para sıkıntısı Malta'da da yoğun bir şekilde devam ediyordu.

Elimizdeki bir diğer mektup, hükümetin Muhacir Müdürü Stefanos Vafiadis'e aittir. Vafiadis de Kıdıoğlu Arslan Bey'in, Ermeniler tarafından vahşice katledildiğini öğrenince çok üzölmüşü. Bu üzüntüsünü 17 Mart 1920'de Fahrettin Bey'e gönderdiği mektubunda şöyle dile getiriyordu:

"Malta-Polvariste

17 Mart 336 (1920)

Muhterem efendim,

Almış olduğumuz mektûbda yeğeniniz Ahmed ve Arslan Beğlerin sûret-i sehâdetini kemâl-i teessürle öğrendim. Derece-i teessürümü size anlatmak müşkildir. Fakat ne yapalım? Takdir-i ilâhi böyle emir ediyor. Bugün dünyada gördüğümüz bütün mahlûkât, hayvânât değil hatta nebâtât bile fenaya mahkûmdurlar. Bu kainatta ezeli olan; yalnız bütün dünyayı halk eden Allah'dır. Ve biz de onun kuluyuz. Mademki o kendisi bütün insanları ölüme mahkûm etmiştir, demek ki bu dünyada bâki kalmayacağız. Buna müteessir olmak Cenâb-ı Hâkk'ın emr-i ilâhisine itaat etmemiş demek oluruz ki bu da bizim için kendisine karşı bir isyandır. Emr-i ilâhi'ye karşı mûti ve sabır olmaktan başka elden bir şey

33 TİTE Arşivi, K.N.76, G.N.50, B.N.50-1.

gelmez. Bunları size yazmak, her ne kadar fazla ise de belki teessür dolayısıyla unuttuğumuz bazı şeyleri hatırlatmak ve teessürün hiçbir fâidesi olmadığını arz etmektir. Çünkü teessürle veya ağlama ile gidenin geri geleceği şimdiye kadar vâki olmamıştır. Bizim için onların ruh-ı pürnûrlarına fatiha (ile-çizik) okumak ve günahlarının afv edilmesini Cenâb-ı Hâkk'tan temenni etmektir. Cenâb-ı Hâk bâki kalan sizlere tûl-i ömürler ve murhûmları afv-ı mağfiret eyleye. Amin.

Biz onbir arkadaş hep burâda sıhhat ve selâmetdeyiz. Cümlesi arz-ı ihtirâmıla beyân-ı taziyet ederler. Kağızman'da bulunan bütün büyük beğlerin ellerinden ve küçük beğlerin gözlerinden öperim. Bu mektûbun cevabını (İstefan Efendi) göndermenizi rica ederim. Ali Efendi'ye ayrıca mahsûs selam ederim.

Stefanos Vafiadis³⁴.

Bu mektuptan üç gün sonra Hükümet Başkanı Cihangiroğlu İbrahim Bey de Fahrettin Bey'e bir mektup gönderdi. Bu mektubu da olduğu gibi aşağıya aldık:

"Malta Polvariste

20 Mart 1336 (1920)

Kardeşim Fahreddin Beğ,

Hasan Beğ'e, 18.12.35'te (1919) gönderdiğiniz mektûbu 10 Mart'ta aldık. 11 aydan ziyade bir vakitte, ancak mübarek yazınıza kavuşabildik. Ben sizi çok düşünüyordum. Allâf'a şükür selâmet haberinizi alabildim. Rasim ve Celal Beğlere, Cemal Paşa vâsıtasıyla bir defâ mektub yazdım. Demir Paşa'ya da yazmıştım. Onun mektûbunu geriye döndürdüler. Vefat haberini verdiler. Allah rahmet eylesin. Rasim, Celal ve Bekir Beğlere, bilmukâbele arz-ı ihtiram ederim. Kayınpederin İsmail Ağa'nın ellerinden öperim. Aileniz Zöhre Hanım'a da arzı ihtirâmâtımı tebliğ etmenizi rica ederim. Kâzım ve İsmail Beğlere bilmukabele selam söyleyiniz. Mehmet ve Şemsettin Beğlere, arzı ihtirâm ederim. Arslan Beğ'in vefatı, beni çok perişan eyledi. Birader, biz öyle bir gaflet uykusuna dalmışız ki, hiçbir vakit uyanamayız. Burada merhûm Molla Nasrettin Hoca'nın hikayesi geldi: Merhûm kar ile kardeş olmuştu. Kar, yağacağı vakit, ona haber verecekti. Bir gün komşular kendisine söylediler ki, '-sen de havvanat için tedarikat yap.' cevabında

söyledi ki; '-kar bana haber verecek'. Bir gün uykudan uyandı gördü ki kar yağmış. Kara söyledi ki; '-niçin bana haber vermedin?' cevabında dedi ki; '-Ben haber verdim, a, ne vakit o dağa yağdım bir haber, bu dağa yağdım bir haber' şimdi birader, bunları göre göre yine aldanıyoruz. Ben az yazıyorum, siz çok düşününüz. Biçâre Arslan, sen öldün. Bir can borçlu idin borcunu ifâ ettin. Biz ise buldukça seni unutmuyacağız. Mehmet ve Ali Beğlere taziye yazınız. Çok memnun olacağım ve kendilerinin de gözlerinden öperim. İstanbul'da iken Ali ve Asaf Beğler, yanımıza bile uğramadılar. Adil Efendi, verdiğiniz paralardan, beş kuruş bile yardımda bulunmadı. Erivanlı Mehmed Beğ'in çocuklarından, sizin mektûbunuzdan birkaç gün mukaddem mektûb gelmişti. Sizden bir şey yazmamışlardı. Sizin mektûbunuzla anlaşıldı ki, sizin yardımınızla onlar mektebe yerleşmişler. Varol. Hasret içinde can çekiştiriyorum. Oltu Mutasarrıfı Ahmed Beğ'e, Bilal ve Hüseyin Efendilere, Oltu ahalisine ve Kağızman ahalisine selam söyleyiniz. Apsal Beğ'in vâlidesi, ailesi, hemşiresi hanımlarla, biraderin ve küçüklerin gözlerinden öperim. Server Beğ'e de selam söyle. Aziz, Hasan ve Yusuf Beğler, zâtı alinize ve yukarıda isimleri zikr olunan beğlerin cümlesine selam söylerler. Dr. Esad, Hacı Abbas oğlu Mehmed, Emin Beğler neredeler? Başkaca kimler varsa, isimlerini yaz bana gönder. Ellerinizden sıkır ve gözlerinizden öper, mektubunuzu beklerim.

Daima Metin İbrahim"³⁵.

Burada vereceğimiz son mektup; Fahrettin Bey'e yazmış olduğu iki mektubunu verdiğimiziz, Hasan Bey'e aittir. Hasan Bey'in bu mektubu ise şu satırlardan oluşmaktaydı:

"Muhterem Efendim.

25 Haziran 336 (1920)

İrsâline lütûf buyurulan ve bizim için bir fâl-i hayr addedilen 15 Nisan 36 (1920) tarihli mektubunuzu bayramın birinci Cumartesi günü aldık. Cümlemiz memnûn ve mesrûr kaldık. Cenâb-ı Hâk sizi de her suretle mahzûz ve mesûd

buyursun. Amin. Rüyanız çok iyidir. Allah hayır etsin. Tarihten üç ay evvel, yani Mart'ın yirmi dördüncü günü adâleti cümlece malum olan İngiltere Hükümet-i Fehimesi tarafından vükû bulan bir tebliğde bizim bî-günah olduğumuz tahakkuk etmiş olmakla, kefâlet verilecek olursa tahliye edileceğimiz tebşîr edildi. Zâtı âlîleriyle Meşhedî Samed Efendi müstesnâ olmak üzere bir buçuk seneden beri gerek akraba ve taallukat ve gerekse ahabb ve eviddâların hiçbirisinden bir muâvenet görmediğimiz gibi bir mektublarına da nâil olamadığımızdan dolayı kendilerine itimad edemeyerek Gence'de mukim bulunan ailelerimizi kefil gösterdik. Aradan üç ay geçtikten sonra, Haziran'ın beşinci günü serbest olduğumuzu ve ilk vapurla gönderileceğimizi teshîm ettiler. Fakat yine eski bulunduğumuz mevkide ve aynı muâmeleye marûz bulunuyoruz.

Yalnız haftada iki defa şehre serbestçe gidip gelmek için altı saat mezûniyet verilmektedir. Şehrihal-in yirminci günü Çamuşof ve Vafyadis'i gönderdiler. Biz yine kaldık. Esbâbını anlayamadık. Müracaat olunuyor ise de vapur olmadığı bildiriliyor. Eğer paramız olsa idi vapur ücretini vermek üzere belki bir çaresini bulabilir idik. Arkadaşların isimlerini ayrı ayrı yazmaklığımı iş'âr buyurursanız arz edeyim: Aziz Beğ'le Mehmed Beğ gece ve gündüz İngilizce'ye çalışıyorlar. İbrahim Beğ, Aziz Beğ, Musa Beğ oruç tutmak, namaz kılmak, Mamilof ise tarih yazmak ile meşguldür. Bakalım hangimizin tarihi daha doğru çıkacaktır? Raçinski bahçe ile Muhlis Beğ, marangozluk, taşçılık, sanayiyle meşguldür. Diğer muhterem beğefendiler de hânende sâzendelik ve envâi eğlencelerle vakit geçirmektedirler. Benimle Yusuf Beğ de yiyip içmek ve boşu boşuna gezmektir. Yani cümlemiz arz-ı ihtirâm eder, bizleri sual edenlerin cümlesine münasib-i vechle arzı hulûs eyler kâffe-i umûrunuzda muvaffâkıyatınızla hâk yoluna çalışanların nâili âmâl olmalarını Cenâbı Hâk'tan tazarru ve niyâz etmekle hatm-i kelâm eylerim efendim.

Cihangirzade Hasan³⁶.

**MALTA ADASI'NDA TUTUKLU BULUNAN CENÜBİ GARBİ
KAFKAS HÜKÜMETİ ÜYELERİNİN FAHRETTİN BEY'E
GÖNDERDİKLERİ MEKTUPLAR**

Bu mektuplaşmalar sayesinde, hükümet üyeleri, ülkeleriyle olan temaslarını az da olsa devam ettirmişler, Fahrettin Bey'in kendilerine gönderdiği mektuplarla da bölgedeki son gelişmelerden haberdar olmuşlardır.

Kadioğlu Arslan Bey'in Ermeniler tarafından katledilişi, Malta'da tutuklu bulunan hükümet üyelerini oldukça üzmüş, bu üzüntü mektuplarda da dile getirilmiştir. Yine mektuplardan anladığımız kadarıyla, hükümet üyelerini Malta'da iken etkileyen bir diğer durum da; tutukluluk günleri süresince, akraba ve dostlarından maddi yardım görmemeleri idi. Böylece, Malta'da vatan hasreti çeken üyelerin en önemli sorunlarından biri de; parasızlık olmuştur.

Hükümet üyeleri, Malta'daki günlerinin nasıl geçtiğini yine bu mektuplarda açıklamışlar, kendi durumlarını merak edenleri bu mektuplarla bilgilendirmişlerdir.

Malta'daki hükümet üyelerinin, tutukluluk günlerinden kurtulabilmeleri ise gerek kendi çabalarının, gerekse Ankara'da kurulmuş olan BMM Hükümeti'nin İngilizler nezdindeki yoğun diplomatik faaliyetlerinin sonucunda³⁷ gerçekleşmiştir. Bu çabaların ardından II. İnönü Zaferi de Türkler için olumlu neticelenince, İngilizler 12 Nisan 1921'de Malta'daki Türk esirlerinden 40 kişiyi serbest bırakmaya karar verdi³⁸. Bu 40 kişi içerisinde hükümet üyeleri de vardı. Bunlar da, 1921 yılının Nisan ayı sonunda İngiliz gemileriyle adadan ayrılmışlar, 19 Mayıs'ta İstanbul'a gelerek, ertesi gün Batum'a hareket etmişlerdi³⁹.

37 Malta'daki hükümet üyeleriyle, diğer Türk tutukuların serbest bırakılmaları adına yapılan faaliyetler hakkında detaylı bilgi için Bkz. M. Fahrettin KIRZIOĞLU, "Cihangiroğlu İbrahim Aydın (1874-1948)'daki Milli Mücadele'de Kars ve Atatürk İle İlgili Belgeler", *Belleten*, XLVIII/189-190, Ocak-Nisan 1984, Ankara, 1985, s.134-142; ŞİMŞİR, *Malta Sürgünleri*, s.369-451; SÜRMEİ, "Malta Sürgünlerinin Yurda Dönüşü", s.63-89.

38 ŞİMŞİR, *Malta Sürgünleri*, s.417.

39 SÜRMEİ, "Malta Sürgünlerinin Yurda Dönüşü", s.69.

ÖZET

13 Nisan 1919'da Cenûbi Garbi Kafkas Hükümeti'nin Parlamentosunu basıp, hükümet üyelerini tutuklayan İngilizler, hükümet üyelerini kırk beş gün kadar İstanbul'da bulunan Arapyan Hanı'nda tutmuşlar, daha sonra tutukluluk günlerini geçirmek üzere, üyeleri Malta Adası'na sevk etmişlerdir.

Cenûbi Garbi Kafkas Hükümeti üyeleri, bundan sonra yaklaşık yirmi üç ay kadar Malta Adası'nda tutuklu olarak kalmışlardır. Bu çalışma; hükümet üyelerinin Malta Adası'nda buldukları günlerde hükümetin Hariciye Nazırı Fahrettin Bey'e gönderdikleri mektupları yayınlamak amacıyla hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cenûbi Garbi Kafkas Hükümeti, Malta, Polvariste, Mektup, Fahrettin Bey.

ABSTRACT

The British who attacked the Parliament of Southwest Caucasia Government and arrested the members of the government took prisoner these persons in Arapyan Inn in İstanbul during forty-five days. Then the British sent these members to Malta Island.

The members of Southwest Caucasia Government lived in this Island as prisoners during twenty-three months. This study is carried out with the aim of publishing the letters which members of the government sent to Fahrettin Bey -foreign minister- in the dates, when they were in Malta Island.

Key Words: Southwest Caucasia Government, Malta, Polvariste, Letter, Fahrettin Bey.